

# נחמיה - מצודת דוד

[א](#) [ב](#) [ג](#) [ד](#) [ה](#) [ו](#) [ז](#) [ח](#) [ט](#) [י](#) [יא](#) [יב](#) [יג](#)

## נחמיה פרק-א

**[א](#)** דברי נחמיה. ר"ל נחמיה כתב ספר זה : **שנת עשרים**. למלכות דריוש הפרסי : **[ב](#)** מאחי. מחברי : **נשארו**. על כי רוב הגולה ישבו בבבל בשבי ומעט עלו לזה אמר בהם לי שארית : **ועל ירושלים**. על בנין חומותיה : **[ג](#)** ובחרפה. העובדי כוכבים מחרפים אותם : **נצתו**. שרופים באש כשהיו מאז : **[ד](#)** ישבתי. ר"ל ישבתי משומם : **ימים**. ר"ל כמה ימים : **[ה](#)** שומר הברית. הגמול שהבטיח בברית : **[ו](#)** ועיניך פתוחות. לראות בדמעות עיני : **היום**. ר"ל בעת ההיא : **ואני**. ר"ל ומתודה מה שאני ובית אבי חטאנו : **[ז](#)** חבול וכו'. ר"ל שחתנו דבריך ולא שמרנו וכו' : **[ח](#)** אתם תמעלו. כאשר אתם תמעלו ואני אפיץ וכו' : **[ט](#)** ושבתם. וכאשר תשיבו אלי אז אף אם יהיו הנדחים מכם בקצה השמים וכו' : **את שמי**. את שכינתי : **[יא](#)** עבדיך. חוזר על עצמו : **תפלת עבדיך**. חוזר על כל המתפללים אשר חפצים ליראה וכו' : **והצליחה**. וחוזר ומפרש דבר ההצליחה שיתנהו לרחמים לפני המלך שימלא שאלתו : **ואני**. אין זה מדברי התפילה רק אמר על עצמו שהיה משקה למלך ולהסביר מה שנאמר אח"ז שהביא יין לפני המלך :

## נחמיה פרק-ב

**[א](#)** יין לפניו. ר"ל הביאו יין לתת לפניו והוא מקרא קצר : **ולא הייתי רע לפניו**. ולא היה דרכי מאז להראות לפניו פנים רעים ועצובים : **[ב](#)** מדוע פניך רעים. כי בעבור העצבון נשתנה מאור פניו לרוע ולזה שאלו מדוע פניך רעים הלא אין אתה חולה לומר שבעבורה נשתנה

מראית פניך אי"כ אין זה כ"א רוע לב ר"ל לבך רע עלי להמיתני בשתיית זה הכוס אשר נתת בו דבר ארסי ולזה פניך זעומים וכדרך הרוצח כאשר ירצח : **ואירא**. מדברי עלילת המלך : **[ג]** **המלך לעולם יחיה**. כן הוא מדרך המוסר לברך את המלך בראשית האמרים : **אשר העיר וגו'**. ובעבור זה אני עצב ולזה פני רעים : **אכלו באש**. שרופים באש : **[ד]** **על מה זה אתה מבקש**. כאומר ואם רוצה אתה בבניינה על מה זה תהיה אתה מבקש עליו ומהו הדבר אשר תרצה : **ואתפלל**. עד שלא השיב אמריו התפלל לה' תפלה קצרה בעמדו לפני המלך והתפלה היה שימשוך עליו חסד לפני המלך : **[ה]** **אם על המלך טוב**. ר"ל אם רוצה המלך בזה : **ואם ייטב עבדך**. אם אני טוב ומקובל ואהוב לפניך : **אשר תשלחני**. ר"ל שאלתי ובקשתי אשר נתן לי רשות ללכת אל מדינת יהודה וכו' : **ואבונה**. אבנה אותה : **[ו]** **והשגל**. המלכה היתה אז יושבת אצלו : **עד מתי וגו'**. כמה הוא הזמן אשר יהיה המהלך ר"ל ללכת ולשבת שמה ולשוב הנה ולתוספת ביאור אמר שוב ומתי תשוב : **וייטב**. הוטב שאלתי לפניו ונתן לי רשות ללכת ואני קבעתי לו זמן מתי אשוב : **[ז]** **יתנו לי**. סופרי המלך יתנו לי אגרות ברשותך אל מושלי עבר הנהר : **אשר יעבירוני**. שהם יעבירו אותי בהלויית אנשים לשמרני בדרך : **[ח]** **ואגרת**. גם יתנו לי אגרת אל אסף השומר את הפרדס וכו' והוא היה הפקיד על עצי היער : **לקרות**. לעשות תקרות על שערי הר הבית המסבב את בה"מ : **ולחומת העיר**. עצים לצורך בנין החומה : **אשר אבוא אליו**. ר"ל הנעשה לצרכי לבוא אליו לשבת בו : **ויתן**. צוה לתת לי אגרות : **כיד אלהי**. כמו שהיה יד אלהי טובה עלי לתת לי חן בעיני המלך : **[ט]** **וישלח**. כבר שלח עמי מעת הלכי או הפחוות שלחו עמו בדבר המלך והרי הוא כאלו שלח המלך : **שרי חיל ופרשים**. לכבודו ולשמרו בדרך : **[י]** **וישמע**. מה ששאלתי מאת המלך בדבר בנין העיר : **וירע להם**. היה רע בעיניהם : **אשר בא אדם וכו'**. כי המה היו מצרי יהודה ובנימין : **[יב]** **מה אלהי נותן וגו'**. מה ה' מעורר את לבי לעשות לטובת ירושלים : **אין עמי**. תחת האנשים ההולכים עמדי : **[יג]** **ואל פני**. הלכתי אל פני עין התנין והוא שם מקום : **ואהי שובר**. כונתו היתה למען יחשבו אנשי ירושלים שהאויב הוא השובר את החומה ויעוררו לבם לבנותה ולחזקה : **אשר הם פרוצים**. ר"ל על כי היו בה פרצות מרובות והשערים היו שרופים באש לזה היה נוח וקל להוסיף פרצות : **[יד]** **ואין מקום**. אין מקום פנוי ללכת שם כי היה מלא גלי אבנים מאבני החומה. לבהמה וכו'. הוא הפוך כמו אין מקום לבהמה אשר תחתי לעבור : **[טו]** **ואהי**. לזה הלכתי משם לעלות בנחל ושם שברתי בחומה : **ואשוב**. משערי הגיא חזרתי אל ביתי : **[טז]** **והסגנים**. המה סגני ירושלים : **ולסגנים**. אשר מערי יהודה : **וליתר עושה המלאכה**. המה ראשי העם העושים מלאכת העם בכל דבר : **עד כן**. ר"ל לא הגדתי להם עד אשר נעשה כן כאשר חשבתי כי אחר שנתקיימה מחשבתו ובנו החומה בראותם הפרצים כי רבו לא העלים עוד מעתה שהוא היה השובר : **[יז]** **ושעריה נצתו**. ודבר קל להוסיף פרצות וכל הרוצה שובר בחומה : **חרפה**. לחרפה להיות שובר ופורץ בחומה כל העובר : **[יח]** **אשר היא טובה עלי**. אשר נתן אותי לחן בעיני המלך :

**אשר אמר לי.** כי אמר לו דברים טובים וניחומים ועם כי לא נזכר : **ובנינו.** כמו ונבנה : **ויחזקו ידיהם.** חזקו ידי עצמם לעשות הטובה ודבר הראוי והוא בנין החומה : **[יט] וילעיגו לנו.** לעגו עלינו : **ויבזו עלינו.** דברו עלינו דברי בזיון וגדוף : **העל המלך וכו'.** וכי תחפצו למרוד במלך במה שאתם בונים החומה להתחזק במבצר העיר : **[כ] הוא יצליח לנו.** כאומר אף אם תלשינו למלך לומר כדברים האלה לא יועילו דבריכם להשבית המלאכה כי ה' יצליח לנו : **ואנחנו עבדיו.** ובעבור כי אנחנו עבדי ה' שומרי מצותיו לזה נקום ונבנה והוא יעזר לנו לבל יכנסו דבריכם באזני המלך. ולכם. כאומר ואם בעיניכם הדבר רע מה לכם לירושלים הלא אין לכם חלק בה. וצדקה. ר"ל הצדקה והחסד הנעשה לירושלים במה ששבו ישראל אליה הלא במצות המלך נעשית ותחשב לו לצדקה ולזכרון טוב בירושלים אבל אתם מה לכם אלינו אין לכם לא חלק ולא צדקה ולא זכרון טוב בירושלים :

## נחמיה פרק-ג

**[א] קדשוהו.** קדשו אותו בפה להיות קדוש בקדושת העיר : **ועד מגדל המאה.** בנו החומה עד מגדל המאה וקדשוהו ומשם והלאה עד מגדל חננאל : **[ב] ועל ידו.** אצל מקומו של בנין אלישיב וסמוך לו : **[ג] קרוהו.** נתנו התקרה : **מנעוליו.** שם כלי עשוי לסגור בו דלתות השער. ובריחיו. כעין מטה מבריח מאחורי הדלתות לרוחב הדלת לבל יפתח : **[ד] ועל ידם.** סמוך למקום בנין בני הסנאה : **החזיק.** חיזק מלאכת הבנין : **ועל ידם.** סמוך למקום בנין הראשונים : **[ה] התקועים.** אנשי תקוע והוא שם עיר : **ואדיריהם.** עשירי העיר : **לא הביאו צורם.** למשוך בעול משא עבודת הבנין שהוא עבודת האדון ה' כי הבנין הזה למצוה יחשב : **[ז] אנשי.** כמו ואנשי : **לכסא.** עד למקום מושב הכסא של פחת עבר הנהר : **[ח] צורפים.** מן הצורפים : **ויעזבו.** עזיאל וחנניה מלאו עפר עד החומה הרחבה ועשו כן לחזק החומה : **[ט] שר חצי פלך.** היה שר על חצי מחוז של ירושלים : **[י] ונגד ביתו.** מלבד מה שבנה סמוך להנזכרים הוסיף עוד לבנות החומה שכנגד ביתו : **[יא] מדה שנית.** ר"ל גם הם בנו כפי המדה שבנה חטוש הנזכר : **ואת מגדל.** ומלבד המדה ההיא הוסיפו עוד לבנות מגדל התנורים : **[יב] הוא ובנותיו.** המה יחד החזיקו : **[יג] ואלף אמה.** מלבד בנין השער בנו עוד בחומה אלף אמה : **[יד] יבננו.** כמו בנהו : **[טו] ואת חומת.** גם את חומות של ברכת השלך הסמוך לגן המלך ומשם והלאה עד המעלות וכו' : **[טז] ועד הברכה העשויה.** ר"ל ומנגד קברי דוד והלאה עד הברכה העשויה בידי אדם שהביאו בה המים ומשם והלאה עד בית הגבורים : **[יז] לפלכו.** את פלכו ר"ל עם אנשי פלכו : **[יח] אחיהם.** חבריהם של הלויים הנזכרים : **[יט] מדה שנית.** כפי המדה שבנה בוי הנזכר : **מנגד.** התחלת הבנין היה נגד המקום שעולים

בה לבית הנשק העומד במקצוע : **[כ]** **החרה**. התחמם בזריזות רב והחזיק שוב כפי המדה שבנה עזר הנזכר והתחלת הבנין היה מן המקצוע ובנה עד פתח וכו' : **[כא]** **מרמות וגו'**. עם כי כבר החזיק פעם כמ"ש למעלה חזר עתה והחזיק שוב כפי המדה שבנה ברוך הנזכר והתחלת הבנין היה מפתח וכו' : **[כג]** **אחריו**. ר"ל אחר המקום הבנוי : **[כד]** **עד המקצוע ועד הפנה**. והמה היו זה אצל זה : **[כה]** **מנגד**. התחיל הבנין מנגד המקצוע ובנה גם המגדל היוצא מבית המלך העומד בעליונות ההר אשר הוא סמוך לחצר המטרה : **אחריו פדיה**. אחריו החזיק פדיה : **[כו]** **היו יושבים**. ר"ל אשר היו יושבים בעופל החזיקו עד נגד שער המים הפונה למזרח וגם המגדל היוצא מן החומה ולחוץ : **[כז]** **התקועים**. עם כי כבר החזיקו פעם כמ"ש למעלה חזרו עתה והחזיקו שוב כפי המדה שבנו הנתנינים והתחלת הבנין היה מנגד המגדל וכו' : **[כח]** **מעל שער הסוסים**. משער הסוסים ולמעלה אל גובה ההר : **איש לנגד ביתו**. כי שם עמדו בתי הכהנים : **[כט]** **צדוק**. לא היה מן הכהנים ולזה זכרו לעצמו : **[ל]** **הששי**. בן הששי של צלף : **נשכתו**. כמו לשכתו כי דטלנית מתחלף : **[לא]** **נגד וגו'**. ר"ל ומבית הנתנינים והרוכלים ולהלאה עד נגד שער המפקד ומשם והלאה עד המקום שעולים בה אל הפנה : **[לב]** **לשער הצאן**. כי שם היה התחלת הבנין כמ"ש למעלה והיו בונים בהקף עד באו אל מקום ההתחלה : **[לג]** **ויחר לו**. בלב : **ויכעס וגו'**. הראה כעסו : **[לד]** **מה וכו'**. ר"ל מה תועלת במעשיהם : **היעזבו**. וכי יחזקו את החומה לעצמם במלוי העפר כאומר וכי יש חזוק מה אל החומה : **היזבחו**. וכי יזבחו זבחי שמחה במלאות הבנין כאומר וכי בנין חלוש כזה ראוי לשמוח בו : **היכלו ביום**. וכי ישלימו הבנין ביום אשר יחשבו להשלימו כי דבריו היה בעת החילם לבנותו וכאומר הלא בוני החומה מועטים המה ומתי ישלימו הבנין : **היחיו**. וכי יוכלו לחזק את האבנים אשר המה לקוחים מערמות העפר הנעשים מצרורות אבני החומה הנפולה : **והמה**. הלא האבנים האלה המה שרופות באש וחוזק מה להם : **[לה]** **אצלו**. עמד אצלו בדברו הדברים האלה : **ויאמר גם**. ר"ל גם הוא אמר דברי לעג כסנבלט וכה אמר הבנין אשר הם בונים אם שועל יעלה בו יפרוץ הוא חומת אבניהם כי הוא בנין חלש מאד : **[לו]** **שמע**. ואמר נחמיה שמע אלהינו כי היינו לבזיון : **והשב**. מה שמחרפין אותנו השב עליהם ותנם לבזיון כאשר יהיו בארץ שביה : **[לז]** **ואל תכס**. ר"ל עונם יהיו מגולים ונראים להעלות חמה ולנקום נקם : **כי הכעיסו**. בעת לעגם הראה כעס מול בוני החומה בחושבם שעי"ז ירפו ידיהם מן המלאכה : **[לח]** **ונבנה**. עם כל דברי הלעג והכעס לא הנחנו הבנין : **ותקשר**. כי בעוד שהיה בה פרצות לא היתה החומה דבוקה וקשורה זה בזה וכאשר סתמו הפרצות נתקשר זה בזה : **עד חציה**. עדיין לא סתמו הפרצים כ"א עד חצי החומה (ולמעל' אמר דרך כלל שבנו כל החומה מסביב ועתה בא לספר מה אשר נעשה במשך הבנין) : **ויהי לב וגו'**. בראותם כי נבנה החצי שמחו וחפצו בבנין :

## נחמיה פרק-ד

**[א]** כי עלתה ארוכה. בא רפואה ר"ל נתחזק החומה כי התחילה מקומות הפרוצים להיות נסתמים : **[ב]** ולעשות לו תועה. לעשות לישראל בלבול המחשבה להיות תועה בדעתו לבל ידע מה לעשות : **[ג]** ונעמיד. העמדנו שומרים על הבונים מפני סנבלט וחבריו : **[ד]** ויאמר יהודה. נחמיה מספר וקובל על הדברים אשר סבבוהו ואמר יהודה אמר הנה מרוב העבודה כבר נחלש כח אנשי הסבל והעפר המצטרך לשאת ולשפוך בחומה הלא מרובה היא : **[ה]** ואנחנו. אף לא נוכל לבנות בחומה מפחד האויב : **[ו]** ויאמרו צרינו. ואויבינו אמרו נבוא פתאום על הבונים ולא ידעו בדבר ולא יראו אותנו עד אשר נבוא אל תוכם ממש והרגנו אותם ובוזה נבטל המלאכה כי לא יבנו עוד בראותם שנפל מהם רב בעבור הבנין : **[ז]** היושבים אצלם. בערי הצרים והיו הם נכנעים להם : **[ח]** ויאמרו לנו. היהודים הם התרו וזרזו אותנו עשר פעמים וכה אמרו התקבצו מכל המקומות שאתם מפוזרים בהם אשר כולכם תשובו עלינו למלחמה (כי גם היהודים ההם בע"כ באו עם הצרים לארוב על הבונים אבל גילו מצפון הדבר לאנשי ירושלים להיות נשמרים מהם) : **[ט]** מתחתיות למקום. מתחת מקום הבנין מאחורי החומה כלפי החוץ : **[י]** בצחיחים. בגבה הסלעים : **[יא]** ואעמוד. יפרש אמריו לומר שהעמיד שם את העם כל המשפחה לעצמה עם חרבותיהם וכו' למען ישמרו את הבונים : **[יב]** וארא. ראיתי כי טוב לזרזם ולחזק לבבם וקמתי ואמרתי אל החורים וכו'. זכרו. לשאול מעמו עזרה : **[יג]** על אחיכם. בעבור אחיכם וכו' : **[יד]** נודע לנו. אשר המה רוצים לבוא עלינו פתאום ונשמרים אנו מהם : **[טו]** ויפר וגו'. כי לא באו מעתה להלחם ולהשבית הבנין : **[טז]** ונשב. אחר אשר שמענו כי חדלו לבוא שבנו אל החומה לעשות המלאכה : **[יז]** מן היום ההוא. אשר שמענו שהיו הצרים חפצים לבוא עלינו למלחמה : **[יח]** מחזיקים. אוחזים בידם הרמחים וכו' : **[יט]** אחרי וגו'. היו הולכים תמיד אחרי העם להיות נכונים להלחם אם יבוא האויב : **[כ]** והנושאים בסבל. הנושאים במשא ולתוספת ביאור אמר שוב עומסים : **[כא]** מחזקת השלח. אוחזת החרב : **[כב]** איש. כל איש היה חרבו קשור על מתניו כשהוא בונה : **[כג]** והתוקע. היודע לתקוע בשופר עמד אצלי : **[כד]** הרבה ורחבה. ר"ל במקומות מרובות : **[כה]** רחוקים וגו'. ואין האחד רואה את אחיו ואף קולו לא ישמע : **[כז]** שמה תקבצו. ונהיה אגודה אחת להלחם מול האויב הבא : **[כח]** לנו. בעבורינו : **[כט]** ואנחנו. חוזר לספור דבריו ואמר שלא עזבנו המלאכה : **[ל]** וחצים. חצי העם או חצי נערינו : **[לא]** מחזיקים. היו אוחזים ברמחים לשמור את הבונים : **[לב]** בעת ההיא. עד לא כלו בנין החומה : **[לג]** לעם. המה אשר מערי יהודה : **[לד]** בתוך ירושלים. לשמור מן האויב כי פן יבוא : **[לה]** משמור. עוסקים בשמירה : **[לו]** מלאכה. עוסקים במלאכה : **[לז]** ואחי. חברי : **[לח]** אשר אחרי. הנמשכים אחרי ונשמעים אלי : **[לט]** פושטים בגדינו. לשכב מבלי לבוש וכ"ז מפחד האויב : **[ל**

לטהר עצמו בטבילה הוא לבדו פשט את בגדיו והרי הוא כאלו המים הפשיטו :

## נחמיה פרק-ה

**[א] צעקת העם.** מדלת העם : **אל אחיהם.** על אחיהם העשירים : **[ב] ויש וגו'.** ויש מהם ר"ל קצתם אמרו הנה בנינו ובנותינו ואנחנו עצמינו הלא רבים המה וצרכינו א"כ מרובים : **ונקחה.** ובע"כ נקח דגן מן השוק לאכול להחיות נפשינו כי אין לנו שדה תבואה וכאומרים המה אפס כסף והעשירים קופצים יד : **[ג] אנחנו עורבים.** נתונים הן במשכון בעבור הכסף שלוינו ובו נקחה דגן בעת הרעב שאין די בתבואת השדה לכלכל אותנו ברעב וכאומרים מה נעשה מעתה אם אין העשירים מעניקים לנו כלום : **[ד] למדת.** לתת מס המלך לוינו כסף על שדותינו וכרמינו וכאומרים ומה נאכל מעתה אם אין שדה וכרם : **[ה] כבשר אחינו וכו'.** ר"ל הלא אנחנו טובים ומיוחסים כמו העשירים : **והנה אנחנו כובשים.** ובע"כ נקח בנינו בחזקה למכרם לעבדים בעבור חסרון הלחם : **נכבשות.** כבר הנה נכבשות ביד המלואים בעבור חוב ממון ואין בנו כח להוציאן מידם והתרעמו לומר הלא טובים אנחנו כמו העשירים ומדוע נעבוד אותם הלא מהראוי שיכלכלו אותנו בצדקה : **לאחרים.** כבר המה נתונים לאחרים בעבור חוב ממון : **[ז] וימלך.** לבי יעץ אותי להתחזק בדבר ועשיתי מריבה עם השרים : **משא וגו'.** ר"ל וכי מהראוי לתת לאחיו העני בהלואה הלא בצדקה ראוי להנתן : **ואתן.** ר"ל נתתי עליהם קול גדול בעבור יהיה אסיפה גדולה מאשר יבואו לקול הצעקה למען יבושו מרבית העם : **[ח] אנחנו קנינו.** הלא מאז קנינו מיד העובדי כוכבים את היהודים הנמכרים להם מן השבי : **כדי בנו.** כל אחד קנה כפי די אשר מצאה ידו לפי העושר : **וגם אתם.** אמר להם בלעג לעצבון רוח גם אתם עשו כזאת ומכרו אותם לעובדי כוכבים כמו השבאים. ונמכרו. ומן העובדי כוכבים יהיו נמכרים לנו כי נפדה אותם מידם כאשר עשינו מאז אבל אין מקום לפדות מיד איש אחיו : **ולא מצאו דבר.** לא מצאו מה להשיב : **[ט] ביראת אלהינו.** אם תחזקו ביראת אלהינו תלכו להלן מחרפת העובדי כוכבים כי לא תשמעו עוד מהם חרפה או שאמר להם בדרך מליצה לכו ביראת ה' מחמת חרפת העובדי כוכבים שלא יחרפו אתכם בזה וכאדם המוכיח ואומר אם לא תעשה לשמה עשה לפני הבריות : **[י] נושים בהם.** מלואים בהם : **נעזבה נא.** כמוני כמוכם נעזב עתה את ההלואה הזו ונמחל להם : **[יא] כהיום.** כעת הזאת השיבו להם השדות וכו' : **ומאת הכסף.** אחז מנין מרובה לומר אף אם החוב הוא מאת כסף והוא מקרא קצר וכאילו אמר עזבו ומחלו מאת הכסף וכו' : **[יב] נשיב.** את השדות וגו' : **ומהם לא נבקש.** שישלמו את החוב : **כן נעשה וכו'.** הוא כפל ענין ולחזק : **ואשביעם.** ע"י הכהנים : **[יג] גם חצני**

**נערת**. מנער הייתי כנף בגדי ואמרתי אז כמו שנערתני כנף בגדי והרי הוא נעור וריק מן האבק שהיה בו כמו כן ינער וכו' : **מביתו**. מאנשי ביתו. ומיגיעו. העושר הבא ע"י יגיעה : **וככה יהיה**. ר"ל כן ישאר עד עולם מנוער ומתרוקן : **ויהללו וגו'**. על שנתן בלבם לעשות כזאת : **כדבר הזה**. החזירו השדות וכו' ועזבו את החובות : **[יד] גם מיוס**. ר"ל גם הטובה הזאת עשיתי עם ישראל כי מעת אשר צוה המלך אותי להיות מושל להם בארץ יהודה והיא משנת וכו' כל אותן השנים אני וחברי הנשמעים לי לא אכלנו מאכל המוטל להאכיל את הפחה מדמי העם : **[טו] והפחות**. אבל הפחות הראשונים וכו' הם הכבידו עול על העם : **ויקחו מהם**. לקחו מהם כסף בעבור צורך לחם ויין די ספוקם מלבד ארבעים שקלי כסף בכל שנה. נעריהם. של הפחות הראשונים : **[טז] וגם**. אף הטובה הזאת עשיתי כי אחזתי במלאכת החומה ר"ל מזרז הייתי את הבונים לבל ירפו ידיהם מן המלאכה : **ושדי וגו'**. ר"ל ועם כי בעבור התמדת המלאכה לא עסקו במלאכתן להמציא לעצמם די ספוקם עכ"ז לא קנינו מהם שדה לכלכלם בדמי מחיר השדה כ"א בנדבת הלב הייתי מפרנסם : **על המלאכה**. לעשות במלאכה גם המה : **[יז] והיהודים**. ר"ל מיתר העם שהיו המה עם הסגנים במספר ק"ן איש : **והבאים וגו'**. הם הגרים אשר באו להתגייר כל אלה היו אוכלים על שולחני : **[יח] ליום אחד**. למאכל יום אחד : **ברורות**. נבחרות וטובות : **וצפרים**. מיני עופות : **ובין עשרת ימים**. ר"ל יום אחד מבין כל עשרת ימים הייתי משקה אותם בכל מיני יין להרבה מאד : **ועם זה**. אף שהיה צרכי מרובה עם כל זה לא בקשתי מן העם לחם הפחה : **כי כבדה**. עבודת מס המלך ובנין החומה היתה כבדה עליהם ולא יכלו לעסוק במלאכתם ולהשתכר די ספוקם ועוד לתת לי לחם הפחה : **[יט] לטובה**. לחשוב לי לטובה ולזכות : **על העם הזה**. בעבור טובת העם הזה :

---

## נחמיה פרק-ו

**[א] גם עד העת ההיא**. ר"ל גם נשמע להם אשר עד העת ההיא עדיין לא העמדתי דלתות בשערים ואמר זה להסביר מה שנאמר למטה שאמר אליו שמעיה להסתיר עצמו בהיכל כי הצרים יבואו עליו לכן אמר כי שמעו שלא העמדתי הדלתות ויכולים המה לבוא בעיר : **[ב] ונועדה יחדו**. נעשה ועד וקבוץ בכפירים והוא שם מקום העומדת בבקעת אונו. והמה חושבים. זהו מדברי נחמיה שאמר הנה השכלתי לדעת שהמה חושבים להרגני שמה : **[ג] מלאכה גדולה**. עסק גדול ודבר הכרחי : **למה תשבת**. למה אעשה כזאת שיתבטל המלאכה כאשר ארפה ידי ממנה וארד אליכם כי כאשר ארפה ידי ממנה תבוטל המלאכה מכל וכל : **[ד] כדבר הזה**. בלשון האמור למעלה לכה ונועדה וכו' : **ואשיב אותם כדבר הזה**. מלאכה גדולה וכו' : **[ה] את נערו**. עם נערו : **ואגרת**. ומלבד הדבר הזה שלח עוד

בידו אגרת פתוחה מבלי חותם וכאומר לא בסתר דברתי וכל הרוצה לקרות יבוא ויקרא : **[ו]** **כתוב בה**. ודבר זה כתוב בה : **בגוים נשמע**. בין העובדי כוכבים נשמע וגם גשמו אומר כזאת אשר אתם רוצים למרוד במלך ועייך תבצר החומה להתחזק במבצר העיר ואתה להם למלך : **כדברים האלה**. ר"ל כדברים האלה נשמע בעובדי כוכבים וגם זה מדברי האגרת : **[ז]** **וגם נביאים**. ר"ל ועוד הוספת לפרסם הדבר כי העמדת בעלי לשון היודעים לסדר אמרים במיטב הדבור ושהם יקראו עליך בירושלים בפרסום רב לאמר אתה מלך ביהודה. ועתה ישמע למלך. ר"ל פן יהיה הדבר נשמע למלך ומרה תהיה באחרונה לזה לכה עתה ונועצה יחדיו מה לעשות איך להעלים הדבר : **[ח]** **לא נהיה**. אין דבר זה נשמע בעובדי כוכבים רק אתה בעצמך ממציא הכזב הזה מלבך : **[ט]** **כי כולם**. שהרי לשעבר אתם כולכם הייתם מפחידים אותנו כי תאמרו בעבור הפחד ירפו ידיהם ממלאכת בנין החומה ולא תעשה עוד ואייך לאויבים תחשבו ואיך אייך תאמר עתה לחזק את ידי בעצה נכונה ואויב נהפך לאוהב אין זאת, או כאומר הנה העבר אין ועתה אשאל חזק את ידי בדברי נחומים ואל תוסיף להפחיד עוד : **[י]** **והוא עצור**. היה מעוכב לשבת בבית : **נועד**. נעשה ועד להאסף אל בית אלהים : **ונסגרה דלתות ההיכל**. להתחזק בה מפני סנבלט ואנשיו כי עדיין לא העמידו הדלתות בשערי העיר כמ"ש למעלה ויוכל לבוא בה כל הרוצה : **ולילה באים**. לא תדע להיות נשמר מהם באישון לילה : **[יא]** **האיש כמוני יברח**. וכי איש כמוני יברח מן האויב הלא לכלימה תחשב וכאומר הנה גם זרועי משלה לי להלחם עמו : **ומי כמוני**. ועוד מי הוא הזר כמוני אשר יבוא אל ההיכל וישאר חי כי הלא מות יומת וכמ"ש והזר הקרב יומת (במדבר ג) : **לא אבוא**. לכן לא אבוא אל ההיכל : **[יב]** **ואכירה**. הכרתי בו שלא שלחו ה' ר"ל אין עצתו באמונה כמצות ה' אבל הכוונה להכשילני בעבירה : **כי הנבואה**. כי אמר אשר הנבואה דבר עלי ללכת אל ההיכל והנה הרבה ריוח והצלה לפניו ומדוע אייך יצוה לעבור מצותו כי אם אמרו מדעתו היה מקום לומר מפני פיקוח נפש הותר הדבר אבל ה' לא יצוה כזאת ובזה הכרתי שאין עצתו אמונה רק טוביה או סנבלט שכרו להכשיל אותי בעצתו : **[יג]** **למען שכור הוא**. בעבור שהוא שכור אמר כן : **למען אירא**. מסנבלט ואעשה כן כדבריו לבוא אל ההיכל ואחטא בזה : **והיה להם**. ויהיה לסנבלט ואנשיו עלי דבר שם רע שאני זר ובאתי אל ההיכל למען יחרפוני בזה השם הרע זהו עצם כוונת העצה היעוצה : **[יד]** **זכרה וגו'**. לגמול לכ"א כמעשיו אלה : **וגם לנועדיה**. וגם זכור לשלם גמול לנועדיה נבואה שקרית ולשאר נביאי השקר אשר היו מפחידים אותי בשקריהם בעבור כי קבלו שכר מטוביה וסנבלט : **[טו]** **לחמשים ושנים יום**. לסוף נ"ב יום מעת שהתחילו : **[טז]** **כאשר שמעו**. שנשלם בנין החומה בזמן קצר כזה : **ויראו**. העובדי כוכבים אשר מסביב ראו בעיניהם מהירת הבנין : **ויפלו**. היו פחותים ומושפלים בעיני עצמם למול ישראל : **כי מאת אלהינו וגו'**. לפי המהירות הרב הזה : **[יז]** **גם בימים ההם**. אף אחר תשלום הבנין אם כי ראו אשר נעשתה מאת האלהים עכ"ז רבים משרי יהודה היו שולחים אגדות אל טוביה והאגרות אשר לטוביה היו באות אליהם דרך



אהבה וחיבה : **[יח]** בעלי שבועה לו. היה להם כריתות ברית עמו : כי חתן. טוביה היה חתן שכניה שהיה שר וגדול בישראל : ויהונן בנו. של טוביה : **[יט]** גם טובותיו. דבדים טובים הנמצא בטוביה היו אומרים לפני למען יקניטו אותי : **ודברי**. מה שדברתי עליו מדברי בוז היו מגלין לו ולכן התמיד לשלוח אגרות להפחיד אותי :

## נחמיה פרק-ז

**[א]** ויפקדו. היו ממנים את השוערים והמשוררים איש איש על עבודתו : והלויים. הם הממונים על אוצרות בית ה' וכדומה : **[ב]** ואצוה וגו'. על ירושלים. ר"ל להיות ממונים על שמירת העיר : כי הוא. כי חנניה היה נראה כאיש אמת וירא את ה' מימים רבים : **[ג]** עד חום השמש. עד יתחמם השמש בתכלית החמימות והוא בחצי היום : **ועד הם עומדים**. ובעוד שהממונים עומדים יסגרו את הדלתות ואח"כ ילכו הממונים לביתם. ואחוזו. החזיקו בדבר המנוי הזאת והיו זהירים בה : **והעמיד**. העמידו שומרים מיושבי ירושלים : **איש במשמרו**. כל איש ישמור בשערי העיר בעת בוא זמן משמרו הקבוע לו ומלבד זאת ישמור כל אחד נגד ביתו : **[ד]** והעיר. ר"ל וזהו לפי שהעיר רחבת מקום ולתוספת ביאור אמר וגדולה ועיי"ז רחוקים אנשים זה מזה כי המה מתי מספר : **ואין בתים בנוים**. ר"ל אינם בנוים בחוזק רב להסתר בהן מפני האויב ובעבור כל זה צריך שמירה מעולה : **[ה]** אל לבני. העיר את לבני אל הדבר : **להתייחש**. לחקור יחוסן : **העולים בראשונה**. של העולים בראשונה עם זרובבל : **ואמצא כתוב בו**. תוכן הדברים האמורים למטה בענין : **[ו]** אלה וגו'. וזהו תוכן הכתוב בה אלה בני המדינה וכו' ר"ל אלה בני מדינת אי"י העולים עתה ממה שהיו בשבי הגולה וכו' : **וישובו**. עתה שבו כ"א לעירו אשר הגלה ממנה : **[ז]** הבאים. אשר באו עתה למקומם עם זרובבל וכו' : **ישוע**. הוא יהושע כ"ג : **מספר אנשי**. זהו המספר של החשובים וכן כל איש ואנשי שבמקרי' : **[ח]** בני פרעוש. יש מהם מזכיר ע"ש אב המשפחי' ויש מהם מזכיר ע"ש עיר' : **[יא]** פחת מואב. המושל במואב : **לבני ישוע ויואב**. ר"ל מן בני ישוע ומן בני יואב שהיו מבני פחת מואב מספרם היו אלפים וכו' : **[כא]** בני אטר לחזקיה. נתן סימן על אטר לומר שהיה מזרע יחזקיה או ר"ל עם הבנים של יחזקיה : **[לבג]** נבו אחר. כן שם העיר ובעזרא נאמר רק נבו וכמו שיש חלוק גם בשאר השמות על כי היו נקראות בזה ובזה : **[לד]** עילם אחר. לפי שחשב למעלה בני עילם והיו כחשבון הזה לזה אמר שזהו עילם אחר והיו שוות במספר אנשיהן : **[לט]** הכהנים. ר"ל וזהו מספר הכהנים : **בני ידעיה לבית ישוע**. נתן סימן על ידעיה לומר שהיה מיוחס לבית ישוע ומזרעו היה : **[מב]** בני חרם. לא זהו הנזכר למעלה או יתכן אשר למעלה חשב הישראלים מחרם וכאן חשב הכהנים מחרם : **[מג]** בני ישוע לקדמיאל. ר"ל בני ישוע עם

בני קדמיאל כי הלמ"ד הוא במקום את ואת הוא כמו עם : **לבני להודוה**. נתן סימן על ישוע וקדמיאל לומר שהיו מבני להודוה : **[מה] השוערים**. שהיו שומרים שערי המקדש עד לא גלו והם היו בני שלום וכו' : **[מו] הנתונים**. הם הגבעונים ונקראו נתינים ע"ש שנאמר בס ויתנם יהושוע חוטבי עצים וכו' (יהושע ט) : **[נו] בני עבדי שלמה**. והם היו בני סוטי וכו' : **[סא] ואלה**. הנזכרים למטה בני דליה וכו' הם היו העולים מתל מלח וכו' ושמות מקומות הן בבבל : **ולא יכלו להגיד**. כי לא ידעו מבני מי הם : **בית אבותם זרעם**. היא היא כי זרעם ר"ל מזרע מי יצאו והוא כפל ענין בשמות נרדפים וכן אדמת עפר (דניאל יב) : **[סג] ומן הכהנים**. הם בני חביה וכו' : **אשר לקח**. הוא חוזר על בני ברזלי לומר שאביהם לקח אחת מבנות ברזלי לאשה ולזה היה נקרא עליהם שם ברזלי לומר עליהם בני ברזילי : **[סד] אלה**. הכהנים האלה : **כתבם**. דבר כתוב מהם : **המתיחשים**. אשר יסופר בו סדר הדורות : **ולא נמצא**. בספר היחוס לא נמצאו אלה כתובים וזכורים : **ויגאלו**. ולכן נמאסו מן הכהונה : **[סה] התרשתא**. הוא נחמיה בן חכליה וכן נאמר ויאמר נחמיה הוא התרשתא (לקמן ח) וארז"ל לפי שהיה משקה למלך והתירו לו חכמים לשתות יין נסך לכן נקרא התרשתא והיא מלה מורכבת התר שתא : **אשר לא יאכלו**. ר"ל משפטם היא אשר לא יאכלו מקדש הקדשים וארז"ל זו היא תרומה וקדשי המזבח : **לאורים ותומים**. לשאול בהם אם הם כהנים כשרים וכאומר עד שיבוא המשיח וישאלו אז באורים ותומים כי בבית השני לא היו האורים ותומים לשאול בהם : **[סו] כל הקהל כאחד**. כולם יחד הישראלים והכהנים והלויים והנתינים ובני עבדי שלמה : **ארבע רבוא וכו'**. ובפרטן לא יעלו להחשבון הזה אבל לא חשב בפרטן כ"א הישראלים מבני יהודה ובנימין ועם מה שעלו מיתר השבטים היו כחשבון הזה וכן מפורש בס"ע, (והנה פרטי החשבון לא ישוו לפרטי החשבון הנזכר בספר עזרא פעם להוסיף פעם לגרוע והכלל החשבון הנספרים בפרטיות יוסיפו על מה שמוזכר בספר עזרא ויש משפחות שחשבו עזרא ולא הוזכרו פה וכן בהיפוך ובמספר ראשי העולים הוסיף פה לחשוב עוד את נחמני מה שלא זכרו עזרא כי עזריה רעמיה מספרת הנזכרים פה הלא המה שריה רעליה מספר רחום הנזכרים בעזרא כי קרובים הם בלשון ובשתי השמות נקראו וכמוהו רבים וגם פה נמצאו רבים זולתם בחלוף השמות משל עזרא אבל נחמני מהנראה כי הוא הוא הנתוסף בחשבון מספר ראשי העולים ויתכן כי נחמיה לא העתיק כל דברי עזרא כהויתן מבלי שנוי אבל העתיק תוכן הדברים והנה העליה הראשונה שעלו עם זרובבל היתה בשנת שנים לכורש הפרסי ואחר שנים רבות בשנת עשרים לדכורש בן אחשורוש אז עלה נחמיה ואז מצא ספר היחס ולכן נאמר כי נחמני הזה עם שעלה בראשונה עם זרובבל והיה אז רך בשנים ולא היה אז נחשב לראש והיה נכלל ביתר העולים אולם בימי נחמיה נתגדל בשנים ובמעלה לזה ראה נחמיה להוסיפו על הראשנים ולזכרו עמהם ובדבר הוספות המספר וגרעונו נאמר הלא רבים מהם כבר מתו בימי נחמיה וכן רבים בנים יולדו להם ונעשו גדולים ולזה בבוא נחמיה להזכיר במספרו את המשפחה הנוספה או הנגרעה כתב המספר כפי מה שמצאה עתה אם

להוסיף אם לגרוע משל עזרא ומ"ש בראשית אמריו העולים משבי הגולה על הרוב יאמר לא על המעט הנולדים בא"י שלא היו מן העולים ויש מן המשפחות העולים בראשונה אשר ספו תמו בימי נחמיה והפליטה הנשארת נספחו להתחבר אל המשפחות הקרובות אליהן ועמהן נחשבו ויש מן המשפחות אשר היו אז אנשי מתי מספר ונספחו אז להתחבר אל המשפחות הקרובות להחשב עמהן ועתה בימי נחמיה פרו ורבו וחשבו משפחה לעצמה ובסוף אמריו כאשר כללם יחד ועם העולים מיתר השבטים עם שרחוק הדבר שלא יפחתו ולא יתוספו בימי נחמיה על המספר שהיה מאז הלא בחשבון מספר הפרטים נתוסף ובודאי כן נתוסף ביתר השבטים הנה מ"מ ראה נחמיה לכתוב כלל המספר מה שהיה מאז ולא כפי מה שהמה עתה וזה הוא לפי שהעולים משבי הגולה לא היו רק (חשבון הזה) : **[סז] מלבד**. החשבון הזה הוא מלבד עבדיהם ואמהותיהם של אלה הנזכרים והיו שבעת אלפים וכו' : **משוררים ומשוררות**. זכרים ונקבות לשורר בדרך כי עלו בשמחה ובטיוול : **מאתים וארבעים וחמשה**. ובעזרא נאמר רק מאתים כי אותן המ"ה היו אז קטנים והיו נטפלים אל הגדולים ובימי נחמיה נתגדלו וחשב גם אותם : **[ע] נתנו למלאכה**. אז כאשר עלו עם זרובבל נתנו נדבה למלאכת בית ה' ובעזרא הוזכר חשבון הזהב והכסף וכתנות הכהנים : **התרשתא**. הוא נחמיה : **נתן לאוצר**. נתן עתה לאוצר של בית ה' : **כתנות כהנים**. שילבשו אותם הכהנים בשעת העבודה : **[עא] ומראשי**. מקצת מראשי האבות נתנו עתה בימי נחמיה נתנו לאוצר המלאכה ר"ל אל המקום שאצרו שם הזהב והכסף לצורך מלאכת בדק הבית או להוסיף בבנין כי עיקר המקדש כבר נבנה : **[עב] ומן העם**. מבני יהודה ובנימין : **וכל ישראל**. הם מיתר השבטים : **בעריהם**. אשר היו ערי נחלתם עד שלא גלו : **ובני ישראל בעריהם**. ואז היו בני ישראל בערי נחלתם :

---

## נחמיה פרק-ח

**[א] כאיש אחד**. ר"ל חיש מהר כביאת איש אחד : **[ב] מאיש וגו'**. ר"ל הביא לפני כולם כי כולם נאספו שם : **מבין לשמוע**. בעל בינה להבין דברי הספר : **ביום אחד וגו'**. הוא ר"ה : **[ג] ויקרא בו**. עזרא קרא בו : **מן האור**. מן אור הבוקר : **והמבינים**. בעלי בינה : **ואזני וגו'**. היו נוטים אזניהם לשמוע אל דברי תורה : **[ד] אשר עשו לדבר**. הנעשה מתחלה בעבור זה : **[ה] לעיני כל העם**. כולם ראו בפתחו את הספר כי עמד על המגדל ממעל לכל העם ולזה ראו הכל : **וכפתחו**. כאשר פתח הספר או כאשר פתח פיו לדבר שתקו כל העם : **[ו] אמן אמן**. הכפל לחזק : **במועל ידיהם**. ברוממות ידיהם למעלה : **אפים**. כ"א על פניו ארצה : **[ז] מבינים**. הם היו מבינים ומודיעים להעם את דברי התורה שקרא עזרא : **על עמדם**. על מקום מעמדם ולא זזו ממקומם : **[ח] ויקראו**. ר"ל

שמעו קול הקריאה כי עזרא לבד היה הקורא : **מפורש**. קריאה מפורשת לדעת ולהבין מה שנאמר בה : **ושום שכל וכו'**. שמו שכלם ר"ל נתנו לבם להשכיל אמיתת הענין והשכילו להבין במקרא : **[ט] המבינים**. אשר היו מבינים את העם את דברי התורה : **לכל העם**. הם אמרו לכל העם הלא היום קדוש הוא לה' כי ר"ה הוא ואין מהראוי להתאבל ולבכות בו : **כשמעם וגו'**. כי ראו שלא קיימו את התורה כראוי : **[י] משמנים**. מאכלי שמן : **ממתקים**. משקים מתוקים : **לאין נכון לו**. למי שאין המזון נכון ומזומן לו ר"ל לדלת העם : **כי חדות ה'**. ר"ל שמחת י"ט שהיא שמחה של מצוה היא תתן לכם עוז ותעצומות : **[יא] מחשים**. היו משתקים את כל העם ואמרו להם שתקו מן הבכי : **[יב] ולשלח מנות**. לאין נכון לו : **כי הבינו**. השכילו וידעו בדברי התורה אשר הודיעו להם ושמחו בזה : **[יג] וביום השני**. של ר"ה כי בימי עזרא עברוהו לאלול ועשו שני ימים טובים של ר"ה כן ארז"ל : **לכל העם**. של כל העם : **ולהשכיל**. לקרות בה בכוונת הלב לדעת מצות ה' אשר תעשינה : **[טו] ואשר ישמיעו**. הוא מקרא קצר וכאלו נאמר וצוו אשר ישמיעו וכו' : **עלי זית**. ענפים כשהם עם העלים : **עץ שמן**. הוא מין אילן סרק : **ועלי הדס**. ארז"ל שהוא הדס שוטה שאין כשר ללולב וצוו להביאו לסכך בהם את הסוכה עם עלי זית ועלי עץ שמן. ועלי תמרים. זה לולב : **עץ עבות**. זה ההדס אשר עליו קלועים זה בזה הכשר ללולב וה"ה שצוו להביא האתרוג וערבי נחל ולא זכרם לקצר בדבר המובן : **לעשות סוכות**. לסכך בהם את הסוכות ומוסב על עלי זית ועלי עץ שמן ועלי הדס : **[יז] וישבו בסוכות**. ר"ל ישבו בהם בקביעות רב כמו שראוי להיות : **כי לא עשו**. ר"ל עשו המצוה מן המובחר אשר לא עשו כן מימי ישוע בן נון והוא הפוך כמו כי לא עשו בני ישראל כן מימי וכו' עד היום ההוא : **ותהי שמחה**. על אשר קיימו המצוה בתקון רב : **[יח] ויקרא**. עזרא קרא לפני העם בכל יום מן יום הראשון מימי החג עד וכו'. ויעשו חג. הקריבו קרבנות החג : **עצרת**. עשו עצרת והקריבו בו הקרבנות הראוים כמשפט התורה :

---

## נחמיה פרק-ט

**[א] נאספו**. לירושלים לשוב לה' על מעלם : **ובשקים**. ובלבישת שקים והוא מענין תשובה והכנעה : **ואדמה**. ועפר על ראשם וגם זה מענין תשובה : **[ב] מכל בני נכר**. מנשים של העובדי כוכבים ובניהן וכמ"ש בעזרא : **[ג] על עמדם**. על מעמדם ולא זזו ממקומם : **[ד] ויקם**. על ישוע לבד חוזר וכאומר ויקם וכו' ישוע וכן בני וכו' : **על מעלה הלויים**. על המעלה שהיו הלויים עומדים עליה לדבר בשיר : **בקול גדול**. לעורר את הכוונה : **[ה] ויאמרו**. אל העם אמרו קומו בזריזות וברכו וכו' : **מן העולם וכו'**. ר"ל המושל מקצות העולם עד קצתו : **ויברכו**. חזרו פניהם כלפי המקום ב"ה ואמרו הן בני ישראל יברכו שם כבודך אבל אתה

מרומם על כל ברכה ותהלה כי אין לספר כל תהלתך : **[ו]** שמי השמים. הם השמים העליונים אשר המה ממעל השמים הנראים : **וכל צבאם**. הם הכוכבים ומזלות : **ואתה מחיה**. אתה נותן חיות ומזון לכולם : **[ז]** מאור כשדים. ארז"ל כי נמרוד השליכו לכבשן אש בארץ כשדים וה' הצילו : **אברהם**. המורה על רוב הגדולה שיהיה לאב המון גוים כמ"ש בתורה : **[ח]** לתת לזרעו. מפני אריכת הדברים חזר לומר שוב מלת לתת וכן דרך המקרא. ותקם. וקיימת : **[ט]** ותרא. נתת לב לראות בעניים ולגאלם : **[י]** הזידו עליהם. הרשיעו על ישראל להעבידם בקושי ובפרך : **כהיום הזה**. אשר נתפרסם שמך עד מאד : **[יא]** במצולות. השלכתם למטה בעומק הים כמו אבן הנופל לקרקעות המים אף אם הם חזקים ורדופים מאד : **[יב]** ובעמוד ענן. על ידי עמוד הענן הנהגתם ביום להורות להם הדרך אשר ילכו בה : **[יג]** ודבר עמהם. דברת עמהם : **משמים**. כי הרכין את השמים ופירש על ההר : **[טו]** ולחם. הוא המן : **לרעבם**. להשביעם מן הרעבון : **לצמאם**. לרוות צמאונם : **ותאמר להם**. הבטחת להם : **נשאת את ידך**. ענין שבועה היא בהרמת ידו אל עצמו וכמ"ש אשר נשאתי את ידי וכו' (שמות ו) : **[טז]** והם ואבותינו. כפל הדבר לתוספת ביאור : **ויקשו**. הוא ענין מליצה כאלו נתקשה העורף לבל יוכלו להפך הפנים מול ה' : **[יז]** ויתנו ראש. אמרו לעשות לעצמם ראש לשוב למצרים לעבדם כמאז : **במרים**. בעבור רוב המרי והמרד שהיה בהם רצו לעשות כזאת : **ואתה וגו'**. אבל אתה אלוה סליחות וכו' והעברת פשעם ולא עזבתם : **[יט]** ואתה ברחמיך וכו'. ר"ל אף שהיו ראויים לעזבם בעבור מעשיהם אבל אתה ברחמיך הרבים לא עזבתם : **ואת הדרך**. ולהנחותם את הדרך : **[כ]** ורוחך הטובה. השפעת עליהם רוח חכמה ובינה להשכילם דברי תורתך : **[כא]** לא חסרו. מכל דבר המצטרך : **לא בצקו**. לא נפחו להיות כבצק הזה כאשר יתחמץ ועולה למעלה וכדרך שאר הולכי רגל : **[כב]** ותחלקם לפאה. גרשת העובדי כוכבים וחלקתם להיות נפוצים בקצות הארץ : **ארץ סיחון וכו'**. כפל הדבר לתוספת ביאור : **[כג]** לבוא לרשת. מוסב על ותביאם וכו' לבוא לרשת : **[כה]** חצובים. חפירת הבור במקום סלעים קרוי חציבה : **וישמינו**. נעשו שמנים ובעלי בשר : **ויתעדנו**. היו מעדנין עצמם ברוב גודל הטוב שהשפעת להם : **[כו]** וימרו וימרדו. הוא כפל ענין במ"ש ויורה על גודל המרידה : **העידו בם**. התרו בם כי רוב המתרים מתרים בעדים למען לא יכחש : **[כח]** וכנוח להם. וכאשר היה להם מנוחה מן העובדי כוכבים : **ויזעקוך**. זעקו אליך : **רבות עתים**. ר"ל לא פעם ולא שתים כ"א בעתים מרובות : **[כט]** ותעד בהם. היית מתרה בהם ע"י הנביאים : **ובמשפטיך וגו'**. ר"ל אף בעשיית משפטיך לא עשו לקיים מצות ה' כ"א עשו שלא לשמה ואף בדרך חטא כענין הריגת החוטא"י בכדי להתנקם נקמתו וכדומה : **אשר יעשה וגו'**. ר"ל המשפטים אשר אם יעשה אותם האדם ישיג החיים בעבורם הנה המה חטאו בם : **כתף סוררת**. כאדם המסיר כתפו ופונה ללכת מחברו : **[ל]** ותמשוך. ר"ל משכת עליהם חסד : **ברוחך**. ברוח נבואה הבאה מעמך : **ולא האזינו**. לא הטו אוזן לשמוע : **[לב]** הברית. הגמול שהבטחת בברית : **אל ימעט**. ר"ל יחשב לפניך למרובים וימרקו כל פשעי עמך :

**אשר מצאתנו.** אשר מצא אותנו וחוזר ומפרש למלכינו וכו' : **מימי מלכי אשור.** שהיו הראשונים אשר הרעו לישראל : **[לג] ואתה צדיק.** הדין עמך על כל התלאה הבאה עלינו : **כי אמת עשית.** כי אתה היית מאמת ומקיים כל מה שהבטחתנו : **ואנחנו הרשענו.** ולא עשינו כגמול הראוי : **[לד] ואת מלכינו.** ר"ל ועם מלכינו וכו' הרשענו כי גם המה לא עשו תורתך וכו' אשר הייתי מתרה בהם לעשותם : **[לה] במלכותם.** עם שהיה בהם המלוכה ורוב טובה עכ"ז לא עבדוך ולא שבו מדרכיהם הרעים : **[לו] הנה וגו'.** ר"ל אבל עתה הנה אנחנו עבדים למלכי פרס : **[לז] מרבה וכו'.** כי מלכי פרס לוקחים מהם המס וכל דבר היפה אף נעים : **כרצונם.** עושים כרצונם :

## נחמיה פרק-י

**[א] ובכל זאת.** מוסב למעלה שאמר הנה אבותינו היו במלכות ובטובה ועכ"ז לא עבדוך ואנחנו הלא עבדים ובצרה גדולה ובכל זאת אנחנו כורתים ברית אמנה ומקוימת לעובדיך וכותבים אותו בספר למען יהיה לזכרון : **ועל החתום.** על גמר דברי הספר יחתמו שרינו וכו' בחתימות ידם לאות ולראיה שקבלו על עצמן כל הכתוב בספר : **[ב] ועל החתומים.** ר"ל ואלו הם הבאים על החתומים : **נחמיה וכו'.** ולפי שכתבו בספר כל הדברים אשר נשבעו עליהם האמורים למטה אמר החתומים בלשון רבים ור"ל הגמור של כל הדברים : **[ט] אלה הכהנים.** אלה החתומים היו מן הכהנים : **[י] וישוע.** כן שמו בווי"ו : **[יא] ואחיהם.** חבריהם של הלויים הנזכרים : **[טו] ראשי העם.** אלה ראשי העם הבאים על החתומים : **פחת מואב.** מושל במואב : **[כט] ושאר העם.** אשר לא באו על החתומים : **וכל הנבדל.** אלו הגרים : **כל יודע מבין.** כל מי שיודע להבין בדבר מה : **[ל] מחזיקים.** הם כולם היו מחזיקים ואוחזים על דברי אחיהם האדירים והשרים אשר באו על החתומים : **ובאים.** גם המה היו באים באלה ובשבעה וכו' : **[לא] ואשר לא וגו'.** מוסב הוא על המקרא שלפניו שאמר ובאים באלה ובשבעה וגו' לומר שגם השבעה היתה אשר לא נתן וגו' וכן על כל הדברים שחושב והולך : **[לב] את המקחות.** הדברים הנקחים מהם : **וכל שבר.** כל מיני תבואה כמו בשבר אשר הם שוברים (בראשית מ"ו) : **וביום קודש.** זה י"ט : **ונטש.** נעזוב עבודת האדמה בשנת השמטה : **ומשא.** אף נעזוב בשמטה חוב ההלוואה הניתן ביד וכן נאמר שמוט כל בעל משה ידו (דברים טו) : **[לג] והעמדנו.** קבענו על עצמינו דבר מצוה להיות חובה עלינו לתת שלישיית השקל בכל שנה נוסף על מחצית השקל שאמרה התורה : **לעבודת.** להיות די צורך עבודת הבית : **[לד] ללחם המערכת.** הוא לחם הפנים : **ומנחת התמיד.** מנחת נסכי התמידין : **השבתות.** לעולות השבתות וגו' הם קרבנות המוספין : **ולקדשים.** הם כבשי עצרת שהם שלמי צבור : **ולחטאות.** חטאות הצבור

והם שעירי הרגלים ור"ח : **וכל מלאכת**. לצורך בדק הבית : **[לה]** על **קרבן העצים**. מתי יביא כ"א תקרובות עצי המערכה למזבח : **הכהנים וגו'**. על כולם הפלנו הגורל להביא לבית ה' להעת המוכן וקבוע לו ע"פ הגורל שנה בשנה בכל שנה יביא בהעת ההיא : **[לו]** את בכורי אלו הבכורים מראשית כל פרי האדמה : **כל פרי כל עץ**. להביא מכל פרי העץ עם שהתורה לא חייבה אלא מחמשת המינין : **[לז]** בכורות בנינו. ליתן פדיונו חמשת שקלים : **ובהמתנו**. זה פטר חמור לפדותו בשה : **לכהנים**. לתת לכהנים המשרתים חלף עבודתם : **[לח]** ראשית עריסותינו. זה החלה מן העיסה : **ותרומותינו**. זה תרומת דגן : **ופרי וגו'**. תרומות פרי תירוש ויצהר : **אל לשכות**. לשומם בהלשכות והכהני' יחלקו ביניהם : **המעשרים**. הלוקחים המעשרות בכל הערים אשר אנחנו עובדים את האדמה בחרישה וקצירה וכאומר עם שאנחנו עובדים את האדמה מ"מ נותן למי אשר לא עמל בה : **[לט]** בעשר הלויים. בעת יקחו הלויים את מעשרם יהיה עמו כהן כי גם חלק הכהן נבלע בה והיא תרומת המעשר : **מעשר המעשר**. מעשר מן המעשר שלקחו להם : **לבית האוצר**. למקום אוצר התרומה : **[מ]** ושם. בהלשכות ההם היו מונחים כלי המקדש : **והכהנים וגו'**. ישבו שם לשמרם ולזה יביאו לשם את התרומה : **ולא נעזב**. למען לא נעזוב את בית ה' כי אם היו הכהנים רדופים לשוטט אחר התרומה היה א"כ הבית נעזב מהם ולזה גזרו להביא אליהם :

## נחמיה פרק-יא

**[א]** להביא. מערי יהודה : **לשבת בירושלים**. לשמרם מן העובדי כוכבים : **בערים**. ישארו בעריהם : **[ב]** המתנדבים. אשר התנדבו מעצמם מרצונם שלא ע"פ הגורל ולפי ששיבת הכרכים קשה כי היוקר היה במקום רבת עם לזה תחשב לנדבה : **[ג]** ואלה וגו'. הם הנאמרים במקרא שאח"ז ובירושלים ישבו וכו' : **איש**. כ"א ישב במקום אחוזתו בעריהם שהיה להם מאז עד שלא גלו ישראל וכו' ר"ל הם היו היושבים באחוזתם : **[ד]** מבני יהודה וגו'. ולפי שלא ישבו בה מבני עשרת השבטים כ"א מתי מספר לזה לא זכרם פה עם שנזכרו בד"ה : **[ה]** בן השלוני. מבני שלה בן יהודה : **[ו]** כל בני פרץ. ומספר בני שלה כללם בד"ה עם בני זרח שלא הוזכרו פה : **[ז]** ואחריו. במעלה וחשיבות : **תשע וגו'**. ועמו תשע מאות וכו' : **[ט]** פקיד עליהם. היה ממונה עליהם לראש : **משנה**. שני במעלה אל המושל הממונה על העיר : **[י]** מן הכהנים. אשר ישבו בירושלים היו ידעיה וכו' : **[יא]** נגיד. ממונה של בית אלהים : **[יב]** ואחיהם. חבריהם של ידעיה כו' עושי מלאכת עבודת המזבח היו במספר שמונה מאות וכו' : **ועדיה וגו'**. אף הוא היה מהיושבים בירושלים : **[יג]** ואחיו. חבריו של עדיה אשר היו ראשים למשפחת אבותם היו במספר מאתים וכו' ואף הם ישבו בירושלים : **ועמשסי וכו'**. אף הוא ישב בירושלים : **[יד]** ואחיהם.

של ראשי האבות : **[טו]** **ומן הלויים**. אשר ישבו בירושלים היו שמעיה וכו' : **[זט]** **על המלאכה וכו'**. היו ממונים על המלאכה הנעשה חוץ למקדש והיא לצורך המקדש כגון להביא עצים ואבנים לצורך בדק הבית וכדומה : **מראשי הלויים**. והם היו ראשי הלויים : **[יז]** **ראש התחלה, יהודה לתפלה**. הוא היה הראש להתחיל בתחלה את ההודות וההלול לעת בוא זמן התפלה : **משנה מאחיו**. היה שני לו מבין שאר אחיו : **ועבדא וגו'**. אף הוא ישב בירושלי : **[כ]** **בכל ערי יהודה**. ישבו בכל ערי יהודה כל איש בנחלתו : **[כא]** **יושבים**. היו יושבים בעופל והוא שם מגדל בירושלים : **על הנתנינים**. פקידים על הנתנינים : **[כב]** **ופקיד וגו'**. הפקיד על הלויים אשר ישבו בירושלים היה עוזי וכו' : **לנגד מלאכת**. הם היו הממונים על מלאכת הבית לחזק את הבדק ולהוסיף בבנין : **[כג]** **כי מצות המלך עליהם**. המלך צוה עליהם שיהיו הם הממונים על המלאכה. ואמנה. קיום ותוקף המינוי הזאת הוטלה על המשוררים לתקן בדק הבית בכל יום ויום כפי הצורך : **[כד]** **ליד המלך**. היה מוכן למקום המלך לשאול מעמו את כל הדבר המצטרך לעם : **[כה]** **ואל החצרים**. אלה היושבים בערי החצרים הם ערי הפרזים מבלי חומה סביב. בשדותם. במקום רבוי השדות : **ובנותיה**. הכפרים הסמוכים לה : **וחצריה**. מקומות קטנות הסמוכות לה : **[ל]** **ושדותיה**. בבתי השדות : **[לא]** **מגבע**. מקום התחלת מושבותם היו מגבע וישבו בה ובמכמש וכו' : **[לו]** **מחלקות**. היו נחלקים לחלקים לשבת אנה ואנה מנחלת יהודה עד נחלת בנימין כי ישבו בזה ובזה :

---

## **נחמיה פרק-יב**

**[א]** **וישוע**. הוא יהושע כ"ג והוא עם זרובבל היו ראשי העולים : **שריה**. ר"ל ואלה הכהנים העולים שריה וכו' : **[ז]** **ואחיהם**. ר"ל אשר עלו עם אחיהם והמה יתר הכהנים : **בימי ישוע**. חוזר הוא על הראשים לומר שהיו ראשי הכהנים בימי יהושע כ"ג : **[ח]** **והלויים**. העולים עמהם היה ישוע וכו' : **על הידות**. אשר היה ממונה על ההודות וההלול לראש התחלה כמ"ש למעלה : **מתניה וגו'**. ראש התחלה יהודה וכו' : **הוא ואחיו**. הוא עלה עם אחיו הם אנשיו ובני סיעתו : **[ט]** **אחיהם**. של מתניה ואנשיו : **לנגדם**. לעומתם ושוה להם היו חלוקים הם עם אנשיהם למשמרות כמוהם : **[י]** **וישוע**. יהושע כ"ג הוליד את יויקים ושמש הוא תחתיו בכהונה גדולה וכן כולם הנחשבים פה שמשו בכהונה גדולה זה אחר זה : **[יב]** **לשריה**. למשמרת אנשי שריה היה מריה הראש וכן כולם ולא חש להזכיר כל הכ"ד משמרות והם המה ראשי הכהנים שזכר למעלה בקצת שינוי השמות וגם למעלה לא זכר כ"א כ"ב וכאן כלל בנימין ומועדיה באחת ולא זכר חטוש ואולי כללו במי : **[יז]** **למנימין למועדיה**. המשמרה ההיא היתה נקראת בשתי השמות ע"ש שניהם :



**[כב]** **הלויים בימי אלישיב**. רצה לומר הלויים אשר היו בימי אלישיב כהן גדול ובימי יוידע בנו אשר כהן תחתיו ובימי בנו יוחנן (הוא יונתן הנזכר למעלה והיה נקרא בשתי השמות) ובימי בנו ידוע בימי כולם היו כתובים ראשי אבות הלויים ההם ואף ראשי אבות הכהנים כמוהם היו כתובים לראשים על מלכות דריוש ר"ל ע"פ מצות המלך אבל לא היו הראשים ההם ראויים אל המעלה ההיא : **[כג]** **בני לוי וגו'**. ראשי האבות מבני לוי היו עוד כתובים על ספר דברי הימים למען יעמוד שמם לזכרון : **ועד ימי וגו'**. ר"ל אבל לא התמיד הדבר כ"א עד ימי יוחנן בן בנו של אלישיב כי כאשר כהן הוא עמד ובטלה לבל יעמדו עוד לזכרון : **[כד]** **וראשי הלויים**. עתה חזר לחשוב ראשי הלויים שהיו בימי יויקים כדרך שחשב ראשי אבות הכהנים : **ואחיהם**. שאר ראשי האבות היו לנגדם ר"ל שוה להם אלו כאלו להודות ולהלל בההלולים אשר צוה דוד להלל בהם : **משמר לעומת משמר**. כל משמר היה שוה למשמר האחד ולא היה להאחד מעלה ויתרון על האחר והוא כפל ענין במ"ש : **[כה]** **שומרים שוערים**. הוא כפול במ"ש ולתוספת ביאור : **משמר**. המשמר הזה היה קבוע לשמוד באספי השערים והוא בית האספים הנזכר בד"ה והוא שם מקום על ענין ידוע אצלם : **[כו]** **אלה וגו'**. ראשי אבות הכהנים והלויים והשוערים האלו היו בימי יויקים וכו' : **[כז]** **ובחנוכת וגו'**. ובעת שעשו חנוכת החומה לקדש את העיר כמ"ש בסמוך : **בקשו**. חפשו אחר הלויים להביאם ממקומם לירושלים : **מצלתים**. על המצלתים וכו' : **[כח]** **ויאספו**. ר"ל נאספו מן ירושלים עצמה ומן הככר אשר סביבות ירושלים ומן וכו' : **[כט]** **ויטהרו**. טבלו מטומאתן : **ויטהרו את העם**. זרזו את העם לטהר עצמן : **ואת השערים**. טהרו את השערים מכל טומאה ומיאוס : **[לא]** **מעל לחומה**. למעלה על החומה : **ואעמידה**. ר"ל הבאתי שמה שתי לחמי תודה גדולות ר"ל מלחם החמץ שבתודה שהן גדולות מן המצות שבתודה כן ארז"ל ובהן היו מסבבים את העיר לקדשה : **ותהלכות**. התחלת ההלוך בהן היה אל הימין : **מעל לחומה**. ר"ל מן המקום אשר העלים על החומה הורידם והלכו עמהן לפני שער האשפות : **[לב]** **אחריהם**. אחרי הנושאים את לחמי התודה : **[לג]** **ועזריה וכו'**. לפי שהמה היו מהיותר חשובים לזה פרטם בשמם : **[לה]** **בחצוצרות**. ההולך בחצוצרות היה זכריה וכו' : **[לו]** **ואחיו**. של זכריה : **בכלי שיר דוד**. הלכו בכלי שיר של דוד : **[לז]** **ועל שער העין**. משער האשפות הלכו אצל שער העין : **ונגדם**. נגד עצמן של ההולכים : **במעלה לחומה**. בדרך המעלה העולה על החומה : **מעל**. ומשם הלכו מלפני בית דוד ועד שער המים העומד במזרח : **[לח]** **והתודה השנית**. ר"ל אף נשאו את הלחם השנית : **ההולכת למול**. אשר הלכה מול נגד הלחם הראשונה בשוה לה זה אצל זה ורז"ל נחלקו בדבר : **ואני אחריה**. ואני הלכתי אחר הלחם ההיא מהצד שהלכה היא ועמי הלכו חצי העם העומדים מעל החומה : **מעל למגדל**. משער המים הלכו מלפני מגדל וכו' : **[לט]** **ועמדו וגו'**. שם עמדו ולא הלכו עוד יותר : **[מ]** **ותעמודנה**. הביאו לחמי התודה והעמידו בבית ה' ואני אחריהם וחצי הסגנים הלכו עמי : **[מא]** **בחצוצרות**. תקעו בחצוצרות : **[מב]** **וישמיעו**. כן שם איש : **המשוררים**. המה היו המשוררים ובאו גם

המה אל בית ה' לשורר ועמהם יזרחיה הממונה עליהם : **[מג]** גדולים. ר"ל מספר גדול ורב : **כי האלהים שמחס**. נתן שמחה בלבם : **[מד]** ויפקדו. היו ממנים גזברים על הלשכות העשויות לאוצרות על התרומות ועל הראשית והיא החלה ועל המעשרות : **לכנוס**. להכניסו בהם מכל שדי הערים את המתנות אשר צותה התורה לתת לכהנים וללויים והם התרומות והמעשרות והוא כפל ענין במלות שונות לתוספת ביאור : **כי שמחת יהודה**. כי גדלה שמחת יהודה על הכהנים והלויים העומדים על עבודתם ולזה נתנו לב להיות זהירים בדבר המתנות הראוי להם להעמיד גזברים : **[מה]** וישמרו. מוסב למקרא שלפניו שאמר כי שמחת יהודה על הכהנים וכו' העומדים וישמרו משמרת אלהים בדבר העבודה המוטלת עליהם ובדבר הטהרה שלא תבוא טומאה למקדש ה' והמשוררים והשוערים החזיקו במשמרתם כאשר צוה דוד אל שלמה בנו וכמ"ש בדברי הימים : **[מו]** כי בימי דויד. כי המשמרות נחלקו בימי דוד ואסף שהיו בימי קדם ראשי המשוררים ותקנו שיר של תהלה והודות לאלהים : **[מז]** מניות המשוררים וגו'. המתנות הראויות לתת להם : **דבר יום ביומו**. דבר הראוי ביום זה נתנו ביומו ולא אחרו מן המועד : **ומקדישים**. היו מקדישים את המעשר לתת ללויים והלויים היו מקדישים את המעשר מן המעשר לתת לבני אהרן :

---

## נחמיה פרק-יג

**[א]** ביום ההוא. ביום שקדשו את החומה : **אשר לא יבוא וגו'**. לא יקבלו גרים מהם להתחתן במ : **[ב]** לא קדמו. לא באו לפניהם ללכת לקראתם בלחם ובמים בעת יצאו ממצרים : **ויהפוך וגו'**. גם זה קראו בתורה ולפי שלא רצה לעמוד בדבר רע לזה אמר גם ויהפוך וגו' : **[ג]** כל ערב. כל תערובות מבני עמון ומואב : **[ד]** ולפני מזה. קודם זה ההבדל : **נתון וכו'**. ר"ל אשר היה יושב בלשכת של בית אלהינו הוא היה קרוב לטוביה ועמוני הנזכר למעלה חברו של סנבלט : **[ה]** ויעש לו לשכה. אלישיב עשה ותיקן לטוביה לשכה גדולה בחצר בית ה' ר"ל פנה לשכה למושב : **ושם**. בלשכה ההיא היו נותנים בה לפנים קודם שפינה אותה אלישיב להיות לטוביה למושב : **את המנחה**. סולת למנחות : **הלבונה**. הבאה על המנחה ועל לחם הפנים : **והכלים**. כלי בית המקדש : **מצות הלויים**. מה שאנו מצווים לתת ללויים. והמשוררים והשוערים. אמר זה להאשים את אלישיב ביותר וכאומר איך מלאה לבו לפנות מנות משרתי ה' להיות מקום פנוי לטוביה העמוני : **[ו]** ובכל זה. בעת שנעשה הדבר הזה אשר פינה אלישיב את כל אלה בעבור טוביה. באתי אל המלך. ואז נעשה הדבר הרע הזה : **ולקץ ימים**. ולסוף ימים ולא פירש כמה : **נשאלתי**. שאלתי מעמו לתת לי רשות ללכת לירושלים : **[ז]** ואבינה ברעה. נתתי לב להבין ברעת המעשה אשר עשה אלישיב בדבר טוביה לתקן ולפנות לו לשכה

באחד מחצרות בית ה' : **[ח]** **וירע לי**. הדבר הזה היה רע בעיני : **את כל כלי וגו'**. ר"ל כלי תשמישי הבית : **[ט]** **ואומרה**. צויתי על הדבר וטהרו הלשכות מכל דבר טומאה ומיאוס : **ואשיבה שם וגו'**. להיות בה כאשר היה מאז עד לא ישב בה טוביה : **[י]** **ואדעה**. נודע לי אשר לא ניתן מתנות הלויים ואין להם די סיפוקם ולזה ברח כל אחד לשדהו לעבדה בחרישה וקצירה להחיות נפשו : **עושי המלאכה**. מלאכת השיר והגפת השערים : **[יא]** **מדוע נעזב**. למה היא עזובה מן הלויים משרתי הבית : **ואקבצם**. קבצתי את הלויים והעמדתים על מקום מעמדם כ"א במשמרו כמו שהיה מאז : **[יב]** **וכל יהודה**. כאשר חזרו הלויים למקומן חזרו גם הם להביא המעשרות אל האוצרות לחלקם ללויים : **[יג]** **ואוצרה**. שמתי אוצרים ר"ל ממונים וגזברים על האוצרות : **ועל ידם**. סמוך להם ונטפל אליהם היה חנן וכו' : **נחשבו**. בעיני העם : **ועליהם**. הטלתי עליהם לחלק את המעשר לאחיהם הלויים : **[יד]** **זכרה לי**. לזכות בעבור זאת הטובה ואל תמחה החסדים וכו' : **ובמשמרינו**. להעמיד על מכונם : **[טו]** **דורכים גתות**. דורכים ענבים בגתות להוציא היין : **ומביאים הערמות**. מביאים אל הבית הערמות התבואה ועומסים אותם על החמורים לשאתם : **ואף יין וגו'**. עומסים על החמורים לשאתם ולהביאם אל הבית ביום השבת : **ואעיד**. התריתי בהם לבל יעשו עוד כזאת : **ביום וגו'**. ר"ל ביום השוק שמוכרים בו את הצידה כי אז כולם מקובצים : **[טז]** **והצורים**. אנשי צור אשר ישבו בירושלים היו מביאים דגים וכל דבר הנמכר והיו מוכרים בשבת לישראל : **ובירושלים**. כאומר אף שהיא עיר קדושה ובה המקדש חללו בה את השבת : **[יז]** **ומחללים וגו'**. לקנות בה מיד הצורים : **[יח]** **כה עשו**. לחלל את השבת : **הזאת**. ר"ל הידוע לכל : **מוסיפים וגו'**. על החרון שהיה על אבותינו : **[יט]** **כאשר צללו**. כאשר האריכו צללי השערים והוא לפנות הערב כי אז החמה בשפולי הרקיע ומתארך אז צל כל דבר : **ויסגרו**. לבל יבואו הצורים עם דבר ממכרם : **לא יבוא**. למען לא יבוא משא של כל ממכר בשבת דרך פתחים קטנים היו שם : **[כא]** **מדוע אתם לנים**. כי חשש פן יצא מי אליהם לקנות מה מהם : **אם תשנו**. אם תלינו שם פעם שנית ר"ל עוד פעם אזי אשלח בכם יד לענוש אתכם : **[כב]** **אשר יהיו מטהרים**. ר"ל שיטהרו לטבול ולטהר עצמן ויהיו באים ושומרים את השערים בעוד יום וזהו לקדש את יום השבת ר"ל שלא יבאו משקדש היום כי לא לכבוד יחשב לשבת לבא משתחשך (כי כל המשמרות היו מתחדשות משבת לשבת כמ"ש בד"ה) : **גם זאת**. גם הטובה הזאת זכרה לי לזכות : **כרוב חסדך**. גם גמול מעשה הטוב לחסד יחשב וכמ"ש מי הקדמני ואשלם (איוב מ"א) : **[כג]** **הושיבו**. ר"ל הושיבו בבתיהם לקחתם לנשים : **[כד]** **חצי**. קצת מבניהם מדברים לשון אשדודית בלשון עם אמותם : **וכלשון עם ועם**. ר"ל וכן קצת מבני יתר העובדות גלולים היו מדברים כל אחד כפי לשון עם אמותם : **[כה]** **ואכה מהם**. מקצת מהם : **ואמרטם**. תלשתי שער ראשם : **אם תתנו**. אם מעתה תתנו וגו' אזי יהיה עליכם עונש שבועה : **[כו]** **על אלה**. בעבור נשים עכו"ם חטא שלמה כי הטו את לבבו לחטוא לה' : **ובגוים הרבים וגו'**. ועם שבכל העכו"ם הרבים לא היה מלך חכם כמוהו והדבר קשה להטות

לב חכם אחר דעתו : **ואהוב לאלהיו**. והיה אהוב לה' עד שהמליכו על כל ישראל והיה לו להיות א"כ נזהר מאד לקיים מצות ה' : **גם אותנו**. עם כל חכמתו ואהבת ה' אליו לא התחכם להשיב כגמול ונשיו העכו"ם יכלו לפתותו להטות לבבו אחר דעתן ולחטוא לה' : **{כז} ולכם**. ר"ל א"כ כ"ש לכם שאינכם כשלמה היתכן להיות נשמע אליכם אשר תזידו לעשות את כל הרעה וגו' להושיב ולקחת נשים עכו"ם הלא בודאי יטו לבבכם לחטוא לה' : **{כח} ומבני יוידע**. אחד מבני יוידע היה חתן לסנבלט צורר היהודים : **ואבריחהו מעלי**. גרשתי הבן ההוא מן העיר על כי לא רצה לגרש אשתו העכו"ם ובעבורו היה עוד סנבלט חותנו רגיל לבוא לירושלים והיה מרגל לדעת כל מה אשר נעשה בה ולכן גרש גם חתנו לבל יוסיף גם סנבלע לבוא עוד : **{כט} זכרה להם**. לענוש אותם על אשר גאלו ומאסו הכהונה בקחתם נשים עכו"ם כי עי"ז נפסלו מן הכהונה : **וברית**. וחללו ברית הכהונה והלויים כי בברית הבטיח להם המקום ב"ה להיות משרתים בבית ה' וכמ"ש ברית כהונת עולם (במדבר כ"ה) ובאו אליו וגרמו לחלל הברית כי נמאסו מן הכהונה : **{ל} וטהרתים**. אבל אני הייתי מטהר אותם מכל עבודת כוכבים כי השביעם בה' שלא יקחו עוד מבנותיהם כמ"ש למעלה : **ואעמדה**. העמדתי משמרות הכהנים והלויים להיות כל אחד במלאכתו בקביעות גמור : **{לא} ולקרבן העצים**. את תקרובת העצים שעל מערכת המזבח קבעתי בעתים מזומנות מתי יבוא כל אחד : **ולבכורים**. קבעתי זמן לבכורים עד מתי יביאו הבכורים מראשית פרי האדמה : **זכרה לי**. הזכות הזאת להטיב לי בעבורה, חזק.